

Az észak-európai narratológia folklorisztikai perspektívái

Annikki Kaivola-Bregenhøj – Barbro Klein – Ulf Palmenfelt,
eds.: Narrating, doing, experiencing. Nordic folkloristic
perspectives. Finnish Literature Society, Helsinki, 2006. 188 p.
/Studia Fennica Folkloristica, 16./

A népköltészet mint lehetséges vizsgálati tárgy felismerésével és elhatárolásával a 19. században Európa-szerte intézményesülő folklorisztikai kutatások e népi szövegtermelés bizonyos, nagyjából poétikai karakterű és esztétikai értékkel felruházott szövegcsoportjait is kijelölték. Így alakult ki a nagy hatású folklórműfaji kánon, amely azután idővel szinte automatikus módon irányította a befogadásra és értelmezésre érdemes folklórszöveg-típusok érzékelését és kiválasztását.¹ E szövegcsoportok kijelölése egyúttal sok esetben lehatárolást és kiemelés is jelentett: a folklórszöveg az írásbeli rögzítés során és az írásbeliség közegében való nyilvánossá válásával zárt egységként került bemutatásra, amely mögül eltűnt a folklórszövegek létmódjának alapvető meghatározója, vagyis az előadás kommunikatív szituációja, az a verbális és interaktív kontextus, amely a szóbeliségben létrejövő és hagyományozódó szövegek lényegi sajátosságát hordozza.

E szövegfelfogás és szövegkezelési gyakorlat módosulása a 20. század második felében következett be, amiben több tényező is szerepet játszott. Így feltehetően az, hogy ekkorra vált általánossá a hang-, majd a képrögzítéssel való adatgyűjtés, ami nemcsak nagyobb terjedelmű szövegek rögzítését tette lehetővé, hanem akarva-akaratlanul is elősegítette annak belátását, hogy a kutató által vágyott/keresett népköltési szöveg más szövegek és verbális megnyilvánulások közé van beágyazva. Ily módon a szöveg előadásának esetlegességei, önkorrekciói és a szóbeli előadás alapvető dialogicitása is világosan érzékelhetővé és megkerülhetetlenné vált. Emellett idevonható az a tapasztalat is, hogy az Európán kívüli szóbeli művészet alkotásait nehezen lehetett az európai folklóranyag alapján elkülönített főbb műfaji csoportokhoz rendelni, és végezetül ide kapcsolódik általában a szöveg fogalmának az irodalomtudományban és a kultúrakutatásban is megfigyelhető változása, ami a (le)zárt szöveg felfogásától egyértelműen a nyitott, változásban lévő szöveg koncepciójához vezetett el, amelynek lényegi eleme a szövegek lezáratlansága és hálózatszerű összekapcsolódása.

E folyamat hatására – és nyilván nem függetlenül az identitás problémájának közép-pontba kerülésétől sem – az 1970-es évektől átalakult és kibővült a folklorisztika által vizsgált műfajok sora, és olyan, a szóbeliségben létező (és természetesen korábban is működő) szövegtípusok is a megfigyelés, megismerés és értelmezés tárgyaként jelentek

meg, amelyek egyik közös sajátossága az, hogy a szöveg előadója elsősorban nem a világról állít valamit tranzaktív módon, hanem saját magáról.² A két fő szövegtípus az élettörténet és a személyes tapasztalatot/élményt elbeszélő történet (*narrative of personal experience*). Jellemzőjük a korábban kanonizálódott műfajokhoz képest, hogy felépítésüket tekintve nem olyan szigorúan strukturáltak, és megformáltságuk mértéke is alacsonyabb, ugyanakkor, bármennyire is a megszólaló én saját tapasztalatait, világnézetét tematizálják, mégiscsak kimutatható bennük bizonyos közös narratív technikák alkalmazása és narratív minták követése. Emellett további közös vonásuk az is, hogy e történetek elbeszélése előfeltételez egyfajta közvetlen, informális és bizalmi viszonyt a kommunikációs helyzet résztvevői között.

A *Studia Fennica Folkloristica* sorozatában megjelent tanulmánykötet javarészt e két utóbbi szövegtípusról közöl elemzéseket finn, svéd, dán és norvég szerzőktől. Amint az Barbro Klein (Uppsala, Stockholm) bevezető tanulmányából (*Telling, doing, experiencing – folkloristic perspectives on narrative analysis*) kiderül, a kötetben szereplő írások több éves koncepciózus műhelymunka eredményeként láttak napvilágot. Barbro Klein e bevezetőben előbb a társadalom- és kultúrakutatás általános narratív fordulatával együtt járó perspektívaváltást mutatja be, majd ehhez kapcsolódóan igen jó kutatástörténeti áttekintést ad a folklorisztikai narratívakutatás utóbbi pár évtizedben megfigyelhető irányzatairól és eredményeiről két nagy régióban: Észak-Európában, illetve az Egyesült Államokban. Ezt – a szerzők hovatartozásán túl – az indokolja, hogy az észak-európai szövegfolklorisztika hagyományosan vezető szerepet játszik a nemzetközi tudományosságban, amelyre viszont az 1960-as évektől éppen az amerikai kutatások gyakoroltak egyre erőteljesebb hatást. Másfelől Klein a kötet címében kiemelt három fogalom (elbeszélés, cselekvés, élmény/tapasztalat) értelmezési lehetőségeit igyekszik rögzíteni, hiszen ezek adják a nyolc esettanulmány koncepcionális hátterét. Így a kötet szerzői szerint az elbeszélés során olyan tapasztalatok, értékek és ideák jutnak kifejezésre, amelyek fontosak az elbeszélő számára, s mindez különböző stilisztikai, retorikai és metakommunikatív eszközök alkalmazásával megy végbe, az eseményeket temporálisan elrendezve, hangsúlyos kezdő- és záróformulával jelölve az elbeszélést. A másik, módszertanilag közös vonása az elemzéseknek, hogy az értelmezés tárgyául szolgáló narratívák hosszas és többszöri interjúkészítés során hangzottak el, ami lehetővé tette a közvetlenség és a bizalom kialakulását a beszélgetésben részt vevők között. A cselekvés fogalmát Klein az esettanulmányok kapcsán három szempontból értelmezi, ezek a narratívában, az elbeszélő helyzetben és a tágabb társadalmi-kulturális kontextusban megjelenő cselekvés szintjei. Ami a tapasztalat kategóriáját illeti, a narráció az emberi tapasztalat/élmény közlésének egy alapvető módja, emellett maga az elbeszélés aktusa is újabb tapasztalat lehet az elbeszélő és hallgatósága számára, mint ahogyan a tapasztalatokra vonatkozó reflexió is már ismert narratív mintákat követhet. A folklórműfajoknak eltérő a tapasztalati státusuk: a skála egyik végén a tündérmesék találhatók, itt az elbeszélt történet az elbeszélő és a hallgatóság közötti egyezmény értelmében teljesen fiktívnek tételeződik, míg a skála másik végén találhatók például a személyes tapasztalatot elbeszélő narratívák vagy az élettörténetek, amelyek narrátorai – az elbeszélés hangnemétől függetlenül – igényt tartanak arra, hogy az elmondottak a valós, hiteles, megtörtént eseményekről szóló beszámoló státusát nyerjék el.

A kötet első esettanulmányában (*War as a turning point in life*) a finn szövegfolklo-

rista, Annikki Kaivola-Bregenhøj számol be az inkeri finnek körében 1992–1993 folyamán végzett terepmunkájának eredményeiről. A tanulmányban Kaivola-Bregenhøj négy, az 1910-es, illetve az 1920-as években született inkeri asszony narratíváját elemzi.³ A négy narratíva kiválasztását az a körülmény indokolta a szerző számára, hogy a lokális identitás megértését célzó kutatási projekt keretében az interjúszituáció általános bevezető-alapozó kérdésére – tudniillik hogy meséljenek valamit az életükről – e négy asszony mindegyike a hagyományos-sztereotip témákat (gyermekkor, iskola, házasság, gyereknevelés, munka, szórakozás stb.) negligálva azonnal (bár eltérő intenzitással) *in medias res* az ötven évvel azelőtti traumatikus eseményeket (második világháború, evakuálásuk Finnországba, majd visszatelepítésük a Szovjetunióba) kezdte elbeszélni az idegennek. Ez esetben tehát olyan tapasztalatról van szó, amelynek verbalizációja az elbeszélő számára kulcsfontosságú narratívaként (*key narrative*) jelentkezik, az élettörténet megkonstruálásában központi szerepet (fordulópont) töltve be. Ezek a kivételesen jelentős tapasztalatok általában olyan elbeszélésekbe ágyazódnak be, amelyekben az elbeszélő személyes múltbéli eseményeket értelmez hallgatósága számára (*personal experience narratives*), és e személyes tapasztalatot elbeszélő narratívák szorosan kötődnek bizonyos típusú interakciókhoz. Éppen ezért maga a kommunikációs helyzet, a beszélgetés, illetve ennek a eseteként a terepmunka részeként megvalósuló interjúkészítés fontos tényező a narratíva aktualizációjában.

Az interjúszituációban hangsúlyos helyzetben felbukkanó elbeszélések egyik fő sajátossága Kaivola-Bregenhøj elemzése szerint az az ellentét, amely az elbeszélt történet karaktere, illetve a narráció módja között húzódik (az agressziót, nélkülözést, félelmet, traumatikus eseményeket – látszólag – érzélemmentesen, lakonikusan beszéltek el az asszonyok, amit végül az interjúkészítő számára meglepő fordulatként váratlan érzelmkitörés követett). Az elbeszélések felépítésére jellemző, hogy igen kevés és elmosódott bennük az időbeliségre való utalás, ám annál több a helyekre vonatkozó megjegyzés, mintha az eseményekre emlékezés nem az időn, hanem a téren keresztül történne meg. A narráció és annak tárgya, a történet között időben mintegy öt évtized az eltérés, ami felvetheti a pontosság és az igazság problémáját, ám a szerző elveti e kérdés relevanciáját, s Luisa Passerinivel együtt úgy véli, hogy minden autobiografikus emlékezet igaz, az értelmező dolga, hogy felfedje, milyen értelemben, hol és milyen célból az. Összességében, Maurice Halbwachs nyomán Annikki Kaivola-Bregenhøj úgy véli, ezek az elbeszélések a privát (önéletrajzi) és a kollektív emlékezet közötti különbség meglétét tükrözik, mivel a totalitárius államban (és egyben kisebbségi helyzetben) élő emberek személyes szférája felett az állami ideológia és annak intézményrendszere erőteljes kontrollt gyakorolt, és exkluzíve megszabta, mire lehet emlékezni és miről lehetséges beszélni, azaz az emlékezés nyilvánossága, az emlékek és tapasztalatok megosztása ellenőrzés alá került. Az elhallgatott személyes történelem felszabadítása, a tapasztalatok megosztása éppen csak elkezdődött az 1990-es évek elején, a szerző terepmunkája idején. Így ez az eset az elbeszélés (és a kibeszélés) antropológiai értelemben vett szükségességét példázza.

Anne Heimo (Turku) azt elemzi írásában (*Places lost, memories regained. Narrating the 1918 Finnish Civil War in Sammatti*), hogy Sammatti, egy dél-finnországi kis mezőváros (Elias Lönnrot szülőhelye) lakói miként használják fel a mindennapi környezetükben lévő helyeket a történelmi tudás megformálásában, ez esetben konkrétan az 1918-as

polgárháborúra emlékezve. Az értelmezési keretet leginkább Pierre Nora emlékeztetelyek-konceptiója adja, vagyis azon tárgyasult és absztrakt formák vizsgálata, amelyek emberi munka révén egy közösség történeti emlékezetének részévé válnak. Az oroszországi forradalom következményeként függetlenné vált Finnországban 1918-ban tört ki a polgárháború a „vörösök” és a „fehérek” között. A német katonai erők bevonásával a polgárháborút végül a fehérek nyerték meg. A polgárháború alatt 35 000 ember halt meg és 82 000 szocialista került bíróság elé. A polgárháború elmúltával elérkezett az emlékezés és így az emlékművek építésének ideje, ám a hivatalos megemlékezés és gyász jó ideig csak a fehérekre terjedt ki. A hivatalos emlékezetben a fordulat az 1960-as évekhez köthető, s éppen a közelmúltban fejeződött be az 1918-as polgárháború áldozatainak (ideológiai hovatartozástól független) regisztrálása.⁴ Ami *Sammatti* városkát illeti, a lakosság számához viszonyítva a kivégzett vörösök száma (34 ember) itt volt a legmagasabb Finnországban. Az 1990-es évek elejéig a polgárháború helyi vonatkozásairól szóló információk itt is leginkább csak szájhagyomány útján terjedtek, éppen ezért az 1980-as évek végén a szerző terepmunkája keretében az interjúszituáció fontos alkalmat jelentett a helybeliek számára, hogy tapasztalataikat és történeteiket megoszthassák.⁵

A szerző kiindulópontja szerint a regionális identitás történetileg rétegzett, a helyek pedig fizikai létezésükön túl nyilvánvalóan szociokulturálisan megképzett konstrukciók. Ha egy helyhez nem fűződik narráció, akkor az a tájhoz való semleges viszonyulást fejezi ki. Az eseményekről szóló történetmondás pedig egyben a környezet mentális térképét is létrehozza, ahol a határok nem szükségszerűen esnek egybe a földrajzi vagy közigazgatási határokkal. A következőkben a szerző a polgárháborúról szóló helyi elbeszélésekben megjelenő helyek érzékelését elemzi. Vizsgálatai szerint – összhangban más kutatási eredményekkel – egyfelől nemek szerinti megoszlás tapasztalható a helyek észlelésében (az autobiografikus elbeszélésekben a nők inkább a házon belüli, míg a férfiak a házon és háztartáson kívüli pontokhoz kötődnek – a hagyományos munkamegosztásból fakadóan is). Másfelől a szájhagyományozott történeti tudásban maga az esemény és annak lokális vonatkozásai egyszerűen jóval fontosabbnak bizonyulnak a temporális aspektusnál. Az idő egyfajta határozatlan múlt formájában jelenik meg, míg a helyek a tapasztalatok elbeszélésében egyfajta mnemonikus eszközként funkcionálnak. Ezután Anne Heimo a polgárháború hivatalos emlékműveit, emlékeztetelyeit mutatja be, amelyek jelentése abból fakad, hogy a tér megjelölt helyeként egyszerre található meg a jelen lévő tájban és az emlékezés vagy a fantázia által megkonstruált múltban. A tér megjelölt helyei a hozzájuk kapcsolódó közösségi rítusokból és elbeszélésekből nyerik jelentésüket és jelentőségüket, a helyek történeti értelmezése pedig folyamatosan újratermelődik.

Torunn Selberg (Bergen) két, csodaként értelmezett gyógyulásról szóló narratíva elemzésével („*Our Lord's Miracle*”: *Talking about working wonders*) olyan alternatív vallásosság jelenségét értelmezi, amely vallásos tapasztalat verbalizációja a modern társadalomban nem rendelkezik a nyilvánosság megfelelő, kanonizált formáival, annak ellenére, hogy a természetfeletti megtapasztalásáról szóló narratívák (hiedelemtörténetek) igen erőteljesen léteznek ma is, és hatásuk intenzitása is számottevő. A tanulmány bevezető részében a szerző egyfelől az ezoterikus/természetfeletti tapasztalat, a csoda és a szkepszis definíciós lehetőségeivel és ezen tapasztalatok és attitűdök egymásra utalt összefüggéseivel foglalkozik. Ezt követi a két gyógyulástörténet bemutatása és elemzése.

Mindkét csodás felépülést megtapasztaló elbeszélő nő, és ugyanaz a férfi, az egyik legnépszerűbb norvég gyógyító, Henrik Schei, ismertebb nevén a Pilóta gyógyította meg őket. Bár az első esetben távgyógyításról volt szó, míg a másodikban a beteg személyesen is találkozott „Pilótával”, a gyógyulásélmény elbeszélésében mindkét esetben közös vonás az elbeszélők kezdeti hitetlensége az alternatív orvoslási formák iránt, illetve az a körülmény, hogy a gyógyítóval való virtuális vagy konkrét találkozás előtt jó ideig (minden javulás nélkül) részesültek az intézményesített, hivatalos orvostudomány biztosította kezelésben. Torunn Selberg szövegelemzése szerint mindkét, alternatív vallásos gyógyzóban részesülő elbeszélő eltérő módon bár, de egyfajta keresztény univerzumon belül kontextualizálja történetét. Mindkét narratíva a Jézus gyógyításairól szóló bibliai történetek felépítését követi, emellett pedig a csoda mint tapasztalat értelmezésében is reflektálatlanul ugyan, de szintén újtestamentumi hagyományt követ. Ezek után a hit, a kétség és az ésszerűség kategóriáit tárgyalja a szerző a két elbeszélés kapcsán. A csodával szembeni kételkedés térnyerésének vázlatos történeti áttekintése után arra a viszonylag kevésbé újszerű következtetésre jut, hogy a csodában való hit az európai felvilágosodás, racionalizmus és modernitás ideje alatt rendült meg. Mindkét asszony narratívájában megjelenik a kételkedő alakja (amely bizonyos fázisban azonos lehet magával a narrátorral is). Összességében a szerző az alternatív vallásossághoz kapcsolódó, csodaként értelmezett gyógyulási történetek kapcsán a tapasztalat egyediségének és a megformálás univerzális voltának sajátos összefüggéseit kívánja alátámasztani.

Barbro Klein írása (*An Afternoon's Conversation at Elsa's*) egy 1983. május 5-én, Stockholm egyik külvárosában, egy családi ebédet követően lezajlott beszélgetést elemez. A beszélgetésnek három résztvevője volt: a szerző, édesapja és nagynénje. Maga a beszélgetés leírása hangfelvételen, naplójegyzeteken és más, hasonló alkalmakra való visszaemlékezésen alapul. Az elemzés azt a célt szolgálja, hogy Klein bemutassa és megértse, jó elbeszélőként és előadóként számon tartott apja hogyan, milyen stilisztikai eszközök és verbális technikák alkalmazása révén rekonstruálta, dramatizálta és fikcionalizálta a múlt élményeit és köztük saját tapasztalatait, és hogy a szóbeli művészet (*verbal art*) narratív és egyéb alakzatai miként formálódnak a társas interakciókban. Barbro Klein a beszélés/beszéd-etnográfia (*ethnography of speaking*) értelmezési-metodológiai hagyományát követi. Ennek megfelelően a folklórt mint a kommunikáció különlegesen intenzív formáját értelmezi, a folklorista egyik fő feladatát pedig abban látja, hogy gondos etnográfiai munka révén feltérképezze, miként alakítják ki az emberek interakcióik és beszélgetéseik során ezeket az erőteljesen jelölt formákat. Ennek érdekében megfigyelése tárgyául diszkrét, lehatárolt narratívák helyett hosszabb beszélgetéseket és interakciókat választ, tanulmányában pedig a beszélgetésnek azokat a részeit értelmezi, amelyek verbálisan a legintenzívebbek vagy leginkább kidolgozottak, a beszélgetés többi része pedig ezek jelöletlen kontextusaként, illetve rezonanciájaként értelmeződik.

Az apa és nővére élettörténetének összefoglalása után az egyes erőteljesen jelölt, intenzív (ez esetben majdnem mindig humoros) hatást kiváltó narratív beszélgetésegységek elemzése következik. A többórás beszélgetés során csupán két vagy három teljes narratíva hangzott el, és a beszélgetést magát frázisokkal való játék, célzások, korábbi beszélgetések elemei építették fel, e töredésszerűség ellenére azonban mindez emocionálisan és intellektuálisan mégis kielégítő volt a résztvevők számára. Barbro Klein figyelemre méltó megfigyelése a beszélgetés jelölt és jelöletlen részeinek viszonyáról, hogy

az egy faluból származó két idős testvér visszaemlékező beszélgetésének azok a katalógusszerű részletei, melyek a kívülálló, a közös múltból nem részesülő jelenlévő beszélgetőtárs számára esetenként érdektelennek tűnnek, a későbbi, intenzív hatású történetek szükségszerű előkészítőjeként jelentős funkciót töltenek be. Ugyanígy különösen fontos szerepe van az idézeteknek mint olyan intertextuális elemeknek, amelyek egyfelől már ismert, korábban elhangzott narratívákra utalnak, másfelől az idézet és a hozzá kapcsolódó imitáció mintegy „életre kelti a holtakat”, és visszahelyezi őket abba a közösségbe, amelyet a beszélgetőtársak maguk mögött hagytak, és amely így jelenvalóvá lesz. Maga a nevetés, e fizikális folyamat révén pedig a múlt és annak szereplői a testben lesznek „lehorgonyozva”; az elmúltak a beszélgetés révén integrálódnak a jelenvaló létezésbe.

Ulf Palmenfelt (Gotland) *The dark shadow of the un-mentioned event. Collapsing taleworlds and narrative reparation* című tanulmányában abból a tételből indul ki, hogy a személyes tapasztalatot elbeszélő narratívák aktualizációja kölcsönösséget és bizalmat tételez fel a narratív szituációban aktívan/passzívan részt vevők között. A tanulmányban a szerző azt mutatja be, hogy konkrétan miként bizonyulhat döntőnek egy élettörténeti elbeszélés kifejlődése szempontjából éppen a narrátor tudása a hallgató-kérdező soha nem említett tapasztalatáról. Az elemzés tárgyául szolgáló beszélgetés a honi gyakorlat felől tekintve meglehetősen speciális interjúszituáció terméke: 1995-ben a gotlandi *Folk Life Archives* és a helyi munkaügyi központ közötti megállapodás értelmében helyi munkanélkülieket képeztek ki arra, hogy élettörténet-interjúkat készítsenek nyugdíjasokkal. Ezek közül egyetlen esetet elemez a szerző. Az interjúalany egy 71 éves férfi, az interjú készítője pedig 48 éves munkanélküli férfi. Ez esetben tehát a kérdező nem képzett folklorista, nem professzionális érdeklődésből kérdez, hanem ez a fizetett feladata. Másfelől a két megszólaló ugyanahhoz a közösséghez tartozik, ismerik egymás háttérét, csakúgy, mint a helytörténetet. E két tényező okán ez az interjúszituáció a közönséges hétköznapi beszélgetés vonásait viseli magán, eltérően a klasszikus folklorisztikai interjúgyakorlattól, ahol a beszélgetésben részt vevő partnerek között nem áll fenn ilyen jellegű kölcsönösség, és az interjúszituációban létrejövő beszélgetés a felek részvételének jellege szempontjából aszimmetrikus.

Az interjú során az adatközlő előbb gyermekkoráról beszélt, majd apjára tért ki, aki sikeres üzletember volt, ám amikor az apai sikertörténet csúcspontja következett volna, az interjúalany félbeszakította magát, s némi habozás után témát váltott. A Palmenfeltet érdeklő kérdés – a hangfelvétel többszöri meghallgatása után – az volt: miért ezen éles és indokolatlanul tűnő váltás. A választ egy helybéli ismerőse adta meg: az interjúkészítő apja is ugyanabban az utcában kereskedett, ahol az interjúalanyé, ám kevésbé sikeresen, tönkrement és öngyilkos lett. Palmenfelt – és a kötet szerzői közül többen is – Katharine Galloway Young szociolingvisztikai modelljét használja a szövegek értelmezéséhez, a beszélgetésben részt vevő felek attitűdjének és szerepeinek megértéséhez. Young három mezőt különít el a beszélgetésekben megképződő narratívák kapcsán: *taleworld* (amit elbeszélnek, a történet), *storyrealm* (a történet elbeszélése, a narráció folyamata) és *conversation* (beszélgetés, társalgás, amelynek keretében a narrációra sor kerül). Palmenfelt értelmezése szerint a hangfelvételen rögzített beszélgetést kezdetben az elbeszélő „mesevilága” uralja, ám a váltás éppen annak a jele, hogy ez a (beszélgetés jelenétől a múltba) biztonságosan eltávolított világ összeomlott. Az epizód mindkét férfit az interjúkészítő múltjának tragikus tapasztalatára emlékeztette, ami azt mutatja Palmenfelt

szerint, hogy a Young-i modellben szereplő három terület közötti határvonal elmosódó, bizonytalan és átjárható. A történetmondás szintje ugyanis (aktív) előadóra és (passzív) közönségre osztja a résztvevőket, a társalgás szintje viszont előfeltételezi az informalitást és az egyenlőséget, vagyis azt, hogy a beszélgetésben a résztvevők mindegyikére sor kerül, kölcsönös megszólalási alkalommal. Palmenfelt a továbbiakban azt mutatja be, hogy az elbeszélő interjúalany milyen módon próbálja meg ellensúlyozni a beszélgető felek között beállt egyenlőtleniséget, egyensúlyvesztést. Palmenfelt úgy érvel, hogy az incidens után feltűnően érzelemmentesen, visszafogottan kommunikáló interjúalany (mintha elbeszélése közben ezek után már folyamatosan kontrollálná megnyilvánulásait) azzal a két, élettörténetébe illesztett elbeszéléssel állítja vissza az (ekkor már keserű tapasztalatokra épülő) egyensúlyt, hogy egy idő után röviden, feszülten rátér leukémiás unokája és egyik felnőtt lánya halálára. Így az interjúkészítő apjának verbálisan egyik fél által sem jelzett öngyilkosságát az interjúalany, az idősebbik férfi unokájának és lányának idő előtti és váratlan halála egyenlítené ki. A ki nem mondott esemény így átjárhatóvá teszi a történet és a történetmondás síkja közötti határokat, és az így fellépő bizonytalan egyensúlyi helyzetben kerül sor a kiegyenlítésre

Georg Drakos (Stockholm) tanulmányában (*HIV/AIDS, Narrativity, and Embodiment*) arra a klasszikus episztemológiai kérdésre keresi a választ, milyen mértékben nyerhető tudás más emberek tapasztalatairól azáltal, hogy elbeszélésüket és narratíváikat elemezzük, konkrétan pedig arra, hogy milyen összefüggés mutatkozik meg a testi tapasztalatok, a narráció és a jelentésképzés között a különösen nehéz élethelyzetekről szóló elbeszélésekben. Ehhez Drakos két, interjúkból kibontakozó élettörténet idevágó részeit vizsgálja, abból kiindulva, hogy a betegségek megértéséhez nem csupán laboratóriumi vizsgálatok vagy klinikai megfigyelések útján lehet eljutni, hanem úgy is, ha meghallgatjuk és értelmezzük azt, ahogyan az emberek a maguk betegségtapasztalatáról beszélnek. Azt azonban előjáróban fontos kiemelni, hogy ebben az esetben a betegség szociálisan stigmatizált, ami ambivalens viszonyulást vált ki a beteggel interakcióba lépők részéről. Drakos mindkét interjúalanya AIDS-es, egyikőjük egy homoszexuális svéd férfi, másikuk egy heteroszexuális görög nő.

A szerző előbb részletesen vizsgálja a betegség jelentését, ahogyan a betegség megjelenése interjúalanyai életében jelentéseket indukált (nemcsak a maguk, hanem családjuk, barátaik, munkatársaik stb. számára). Steve⁶ gyermekrehabilitációs intézményben dolgozott betegsége előtt, és miután évek szenvedései múltán állapotát stabilizálni tudták, egy olyan program munkatársa lett, amelynek célja, hogy gyakorlati és emocionális támogatást nyújtson AIDS-es betegekkel érzelmileg közeli kapcsolatban álló emberek számára. Akárcsak Steve elbeszélése, Alkistié is arra a pontra fókuszál, amikor a betegségről tudomást szerzett, illetve ennek feldolgozására. Alkisti narratívájában azonban nem saját maga, hanem rokoni pozíciója az erősebb. Hathónapos gyermeke tüdőgyulladásakor derült ki, hogy fia HIV-pozitív, s így az is, hogy mind Alkisti, mind pedig férje is az. Miután az anya egy idő után úgy látta, a kórházi kezelés nem segít fián, hazavitte és hároméves koráig, haláláig maga gondozta bensőséges szeretetben. Alkisti elbeszéléseben a materiális javak és környezete elismerése iránt mindig is fogékony narrátor életének egyértelmű csúcspontját jelentette, amikor fia megszületett, és akkor érkezett a diagnózis, amikor életét beteljesült sikertörténetnek érezte. Alkisti magyarázata szerint az AIDS a maga életére vonatkoztatva nem létezik. Ehelyett az édesanyja életében léte-

zik, aki neheztel lányára, amiért annak betegsége megakadályozta, hogy unokája lehessen. Az interjúalany életében, önértelmezése szerint, azért nem létezik az AIDS, mert amikor gyógyíthatatlan fiát hazahozta a kórházból, és megpróbált elérhető életet biztosítani számára, ezáltal újra visszanyerte az irányítást gyermeke gondozása felett. Összességében az asszony magyarázata szerint kifizetéséért kisfia betegsége és halála saját önmegértése megújulásának lett a forrása.

Ezt követően – az egyébként alapvetően fenomenológiai elméleti háttérből induló – Georg Drakos Drew Leder fogalomkészletét (Leder 1990) használva folytatja a szövegek értelmezését: a megélt test a szelf székhelye és mások pillantásának tárgya, amely megélt test eltűnik önmagától, amikor úgy működik, ahogyan kell (*disappearance*), és jelenvalóvá válik, amikor szociális vagy fizikális akadályok és komplikációk bukkannak fel (a *dysappearance* terminus tehát a test diszfunkcionális működésére utal). A tanulmány következő része azt vizsgálja, hogy az interjúalanyok elbeszélésükben miként írják le testi állapotukat, hogyan jelentkeznek kommunikációjukban a megélt testek mint szubjektumok közötti kapcsolatok, vagyis az interszubsztivitás különböző formái. Ennek relevanciáját az adja (s ez nyilvánvalóan különösen erőteljesen jelentkezik egy ambivalens megítélésű betegséggel élő ember esetében), hogy az individuum önérzékelése nagy mértékben szociális, vagyis az önmegértés mindig magában foglalja annak érzékelését is, hogy mások miként látják az individuumot. Ebben az interszubsztív mezőben a betegségről és annak értelmezéséről szóló narratívák egyúttal egy intertextuális közegbe is belépnek (az interjúalanyok önelbeszélései az AIDS-ről szóló más narratívákkal kerülnek kölcsönhatásba). Drakos szerint tudatos narratív stratégia működése figyelhető meg abban, ahogyan egy HIV-pozitív beteg leírja betegségét más HIV-narratívákhoz képest, melynek során tudatosan minimalizálja vagy maximalizálja a többi elbeszéléstől való távolságát. A tanulmány végkövetkeztetése szerint Steve narratívája, amelyben azt mutatja be, miként tud folyamatosan támasza lenni másoknak, maximalizálja az intertextuális távolságot az olyan inszituációkra épülő narratívákkal szemben, amelyek szerint a HIV-pozitív emberek maguk is bűnösök a betegség terjesztésében, és amelyek bűnbakként azonosítják a homoszexuálisokat. Hasonlóképpen, Alkisti szintén így tesz, amikor fia betegségét és halálát úgy szemléli, hogy ezáltal új értékrendszerre tett szert és jobb lett, illetve amikor (anyja véleményét erőteljesen kritizálva) ellenszegül annak a felfogásnak, amely szerint a reprodukció, az utód a halhatatlanság elnyerésének eszköze volna. Így tehát, bár a két interjúalany élettörténete és betegség-narratívái különböznek, intertextuális stratégiáik mégis hasonlóak. Mindketten aktív szubjektumai saját önmegértésüknek, szembeszegülve azokkal a domináns narratívákkal, amelyek elutasítóan és támadólag lépnek fel velük szemben, és amelyek tárgyá redukálják őket.

Lena Marander-Eklund (Turku) írásának (*The actors in young women's childbirth narratives*) középpontjába az a kérdés került, hogy milyen módon verbalizálják az első alkalommal szült anyák a szülés fizikai tapasztalatát, és miként változik ez a textualizációs folyamat az időben előrehaladva. Ezen belül pedig azt vizsgálja, hogy a nők személyes tapasztalataikról szóló beszámolóikban miként írják le az eseményben részt vevő személyeket (*actor*), és azokhoz milyen specifikus szerepeket társítanak. A szerző tizenégy, dél-nyugat Finnországban élő, svédül beszélő anyával készített tematikus mélyinterjúkat 1994 és 1997 között. Mindegyik interjúalannal három interjú készült, egy a szülés előtt, egy a szülést követően körülbelül egy hónappal és egy újabb a szülés után

egy évvel. Az értelmezési keretet Katharine Galloway Young társalgási narratívákról szóló modellje és Erving Goffman dramaturgiai megközelítése adja. A szerző megfigyelése szerint a tapasztalat (jelen esetben a gyerekszülés) verbalizációja során létrehozott narratív konstrukciókat erőteljesen befolyásolhatja a témával kapcsolatos diszkurzív környezet, így például a medikális beavatkozással járó kórházi, illetve az úgynevezett természetes szülésről szóló társadalmi diskurzus.

Ezt követően Lena Marander-Eklund a szülésnél jelen lévő személyeket és azok szereptársításait veszi sorra, amint az a nők elbeszéléseiből kirajzolódik. Elemzése szerint a narratíva központi szereplője az elbeszélő én, vagyis a szülő nő, az ő teste a székhelye mindazon tapasztalatoknak, amelyekről a narráció során beszámol. Ez a szelf különösen erősen jelenik meg az elbeszélések elején (magzatvíz elfolyása, fájások, bevonulás a szülészetre stb.). A szülőszobán azután a nők olyan szakértelemmel szembesülnek, amelyre eltérő mértékben támaszkodnak (attól függően, hogy milyen erős személyiségek, illetve hogy szerintük elsősorban kinek a joga és feladata a szülést irányítani). A szülés után egy évvel felvett interjúkban a nők még mindig központi szereplők, ugyanakkor megfigyelhető az eseményekkel szemben bizonyos távolság is. E narratívákban a nő szerepet vált: várandós nőből szülő nővé, majd anyává válik. A szülész(nő) az elbeszélésekben egyrészt „határórként” funkcionál (ő az, aki eldönti, mikor van itt az ideje a szülésnek), másfelől a szakértő vagy éppen a jelen lévő vendég szerepkörét is társíthatják hozzá az anyák. Ami az apát illeti, sok nő a történeteket egyrészt a maga perspektívájából beszéli el, ugyanakkor részben egyfajta egyesített „mi”-perspektívából is, amely a férfit és a nőt együtt jelöli. Ugyanakkor önálló szereplőként az apának e narratívákban meglepően marginális szerep jut csupán, a szülés után egy évvel készített interjúkban pedig az apa alakja még ennél is elmosódottabb. A szülésnél jelen lévő kórházi személyzet az elbeszélésekben kollektíve-személytelenül jelenik meg. Végezetül a gyermek szerepére tér ki a tanulmány. A gyermek az, aki a nőnek és a férfinak is új szerepet ad (anya- és apátást). Az első fázisban még nem kap önálló szerepet, a narratívák főszereplője a nő, bár a még meg nem született gyermek is megjelenik, összhangban azzal az érzelmi fejlődéssel, amely a magzattal való kontaktust is fontosnak tartja, és amely gondolat központi jelentőségű az egyre inkább individuumorientált és bensőségesebb anyasági gondozásban is. Az egy évvel később készített, a szülésre visszaemlékező interjúkban azonban már egyértelműen a gyermeknek jut a legfontosabb szerep. A közvetlenül a szülést követően formálódott narratívák a szülésről szólnak, a szülést követő egy év alatt azonban az anyaszerep interiorizálásával már a gyermek megszülése az a perspektíva, ahonnan a tapasztalatot szemlélik. Ezek az elbeszélések tehát egyszerre személyes tapasztalatot elbeszélő és identitáskonstituáló narratívák is, amelyek képesek olyan ambivalens érzelmek megjelenítésére, mint a boldogság, az öröm és ugyanakkor a szorongás, és amelyekben a nők egyszerre ábrázolják magukat sérülékeny, kiszolgáltatott szereplőnek s aktív, döntéshozó szubjektumnak is.

A kötetet záró esettanulmány Anna Leonora Blaakilde dán gerontológus munkája: „*It's just a story I'm telling you, I haven't experienced it myself.*” *A grandmother's narratives and experiences.* Az idézet Barbarától, a 42 éves nagymamától származik, és azért került a tanulmány címébe, mert a kijelentésben szereplő „csak egy történet” kitétel, amely a tapasztalattal szembeállított „történet” szót és kategóriát egy esemény elbe-

szélésének igazolhatatlan beszámolójává fokozza le, jól illusztrálja a cikk fő problémáját: miért veszíti el egy egyes szám első személyben elbeszélte tapasztalat/élmény a hitelességét, amint ugyanezt a tapasztalatot harmadik személyben beszéljük el? A történetek elbeszélése, illetve a tapasztalatok elbeszélése – legalábbis amint az a szerző érveléséből kitűnik – ebben a használatban két különböző beszédműfajt képvisel. A *tapasztalat* terminus ugyanis olyan megnyilatkozásokra vonatkozik, amelyek az „igazság” autentikus és meggyőző kifejeződései, mivel közel vannak eredetükhöz, azaz a narrátorhoz, míg a *történet* fiktívnek tekintendő műfajt jelöl, amely egy másik személy tapasztalataira utal, és ezért autenticitásának mértéke alacsony. Esettanulmányában Blaakilde közelebből azt vizsgálja, hogy interjúalanya, a középkorú nagyszülő miként használ fel – pedagógiai eszközként – narratív stratégiákat, és miként ötvöz különböző beszédműfajokat felnőtt lányával folytatott beszélgetései során. Kiindulópontja szerint az angolszász és észak-európai kultúrában a szubjektívizmus fogalma a *lehatárolt* személyiség felfogását fedi, és a lehatárolt személyiség kulturális ideálja a be nem avatkozás narratív konstrukcióit hozza létre, a másik iránti tisztelet kifejeződéseként. Az anya és felnőtt gyermeke közötti viszony, valamint az ehhez társuló kommunikációs formák sora azért tarthat számot narratológiai érdeklődésre, mert a felnőtté válással az individuumnak olyan határai jönnek létre, amelyek a kiskorú gyermekkel való kommunikációtól eltérő beszédműfajokat kívánnak meg. Kultúránkban egy gyermeket még nem tekintenek teljesen független individuumnak, s idővel az anyának nehéz követnie azokat a határmódosulásokat, amelyek a felnőtté válással a lehatárolt, független személyiséget létrehozzák.

Blaakilde érvelése szerint a személyiség határaival, a határátlépéssel és a beavatkozással áll kapcsolatban egy másik, a történethez hasonlóan negatív konnotációval bíró beszédműfaj, amelyet ő a „jótanács-osztogatás” (*good advice giving*) megnevezéssel illet. A jótanács-osztogatás és a történetmondás közös vonása, hogy mindkettő olyan diskurzust reprezentál, amely a lehatárolt személyiségtől el van távolítva, olyan narratívákat foglalva magában, amelyek – a saját tapasztalattól eltérően – nem tekinthetők autentikusnak a címzett/közönség/megszólított szemszögéből. A szerző elemzése szerint a nagyanyákhoz az anyák kulturálisan elfogadott jellemzőire való hiperbolisztikus utalásként gyakorta a „Nagy Anya” (*Great Mother*) kulturális trópusát társítják, s az ilyen szerepkörrel felruházott nőket úgy jellemzik, hogy azok nem respektálják megfelelően a náluk fiatalabb családtagokat, így lányukat sem. Ezért ezek a szövegek a Nagy Anyát olyan személyként jelenítik meg, aki lánya személyiségének határait fenyegeti. Ez a fenyegetés kerül előtérbe a jótanácsadás beszédműfajával, amely távoli, nem autentikus és személytelen megközelítést implikál, figyelmen kívül hagyva a másikat, a címzett tapasztalatait (amelyek viszont autentikusnak, közelinek és valósnak tételeződnek). Ily módon bizonyos beszédműfajok szorosan kötődnek a korrekt viselkedés fogalmához egy adott kultúrában. A szerző feltételezése szerint a Nagy Anya alakjához társuló negatív kulturális konnotáció a terminusok szociokulturális feltételezettségéből és változásából fakad, valamint abból, hogy az anyai identitás feltehetően egyfajta hangsúlyozottabb individualizmus felé mozdult el. Elemzésében Anna Leonora Blaakilde ezek után azt mutatja be, hogy minél inkább arra törekednek az anyák, hogy jótanácsaikkal áthágják felnőtt gyermekeik esetében e láthatatlan demarkációs vonalat, annál erősebbek lesznek ezek a határok, mindenféle behatolást megelőzendő. Ugyanakkor azok a modern nagy-

anyák – mint az interjúalany is –, akik felismerik és elfogadják e határ létezését, más beszédműfajok alkalmazásával képesek e határokon átgátni: minél inkább tiszteletben tartják a szubjektum határait, annál kevésbé lesznek merevek majd ezek határok.

Összegzésként: a kötet szerzői elsősorban tehát a dialogikus helyzetben létrejövő identitásnarratívák értelmezésére összpontosítják figyelmüket. Nagy erénye és közös jellemzője az esettanulmányok mindegyikének, hogy következetesen és árnyaltan reflektálnak az elbeszéléseket létrehozó interakcióra, vagyis ezekben az írásokban alapvető az a szemlélet, amely szerint az elemzés tárgyát képező szövegek megformálását természetsszerűleg befolyásolja és alakítja a narrátor mellett az – interakciót kezdeményező – befogadó-hallgató is. Általában nagyon érdekes a témaválasztás, és ugyanígy figyelemreméltó és elgondolkodtató eredményekkel jár a szerzők azon törekvése, hogy szövegelemzéseiket kisebb részt filozófiai, nagyobb részt irodalomelméleti, történettudományi és szociolingvisztikai elméletek bevonásával mélyítsék el. Ugyanakkor a kötet írásainak olvasása során problematikusnak éreztem, hogy amikor a konkrét narratíva- vagy tárgyaláselemzésre kerül a sor, az értelmezés eredménye, a megértés mélysége és színvonala, megítélésem szerint, nem mindig áll összhangban a korábban felvonultatott elméleti igényességgel. A következtetések például helyenként annyira túlátlánosítottak, hogy szinte már bármi lehetne a referenciájuk, a részelemzések kapcsán pedig az volt a benyomásom, hogy a megfigyelések egy része az átlagolvasó érzékenységével és figyelmes olvasásával – teljesen függetlenül a felvonultatott elméleti apparátustól – szintén elérhető lenne. Tehát az elméleti igény és a konkrét szövegelemzés gyakorta mintha leválna egymásról, illetve mintha szervesen következnenek egymás után. Az esettanulmányok egy része ezért – már ami azok szövegértelmezését illeti – inkább egy-egy elméleti modell illusztrációjának tűnik számomra, ami önmagában nem lenne probléma, ám ha az a kérdésünk, hogy melyek is azok a folklorisztikai perspektívák a narratológiában, melyeket a tanulmánykötet alcímében és bevezetőjében ígér, akkor meglehetősen nehezen lehet erre választ találni. Én legalábbis e tanulmányok jó részében azok többszöri elolvasása után sem látom ilyen perspektíva meglétét (ez a megállapítás független az egyes írások minőségétől, egyszerűen csak nem látom, mitől lenne éppen folklorisztikai a szövegértelmezésük). Az a felhalmozott szövegfolklorisztikai tudás, amely kétségtelenül létezik, és amelyre bevezető tanulmányának zárszavában Barbro Klein utal, amely tudásnak az általános narratív fordulat kapcsán „most jött el az ideje”, és amely speciális folklorisztikai tudás a szóbeli elbeszélések vizsgálatából fakadó történeti tapasztalatok, módszerek és ismeretek alapján működné, ebben a kötetben nem igazán működik, mert nem is igen van jelen.⁷ Azt gondolom, valószínűleg azért nem, mert a folklorisztikai elemzési technikák éppen a bevezetőben említett „klasszikus” folklorisztikához tartozó szövegekhez kapcsolódóan kerültek kidolgozásra, és ilyen szövegek elemzésekor működnek hatékonyan. A tanulmánykötetben reflektálatlan marad viszont az az alapvető probléma, hogy az újonnan a folklorisztikai megismerés tárgyává vált szövegtípusok (élettörténet és személyes tapasztalatot elbeszélő narratíva) értelmezésének magával kellene hoznia a folkloriszöveg fogalmának és a szövegfolklorisztika mibenlétének az újragondolását is.

A klasszikus folklorisztikához tartozó szövegeknek öt alapvető, közös sajátossága van/volt: szóbeli létmód, kötött tematika és forma, hagyományos közösségi használat, anonim szerzőség, variálódás,⁸ amihez az a külsődleges körülmény is társult, hogy a

szövegek használóinak és a szövegek kutatóinak szociokulturális státusa nem volt azonos. A tanulmánykötetben elemzett elbeszélések viszont csak egy jegy tekintetében egyeznek meg a fenti kritériumokkal, tudniillik abban, hogy a szóbeliségben jöttek létre. Ugyanakkor ezen egyetlen egyező kritérium (vagyis a szóbeli létmód) másik aspektusát – azaz a szóbeli hagyományozódást – figyelembe véve e szövegek terjedése és használata eltér a klasszikusan felfogott folklórműfajokétól. Az aranyhajú ikrekről szóló tündérmesét például elmondhatja nő és férfi is, elmondható 1780-ban és 1912-ben is, Portugáliában és Oroszországban is, ugyanakkor az narratíva, amelyben Brigitta azt beszéli el, hogy miként kommunikál felnőtt lányával, vagy az a narratíva, amelyben Gunvor azt meséli el, miként szűntek meg ekcémás panaszai 1982-ben, nem hagyományozható a 707-es szám alatt klasszifikált mesetípushoz hasonlóan. A narrátor tapasztalatainak, véleményének és világlátásának verbalizációjaként létrejövő, az *Ich-Erzählung*/I-narration körébe tartozó, egyes szám első személyű elbeszélések, még ha általános narratív mintákat követnek is, nagyon erősen kötődnek egyetlen elbeszélőhöz, előadásuk pedig személyességük miatt nem lehet oly módon repetitív (és átvehető), mint például egy népmeséé vagy balladáé (még akkor sem, ha természetesen ezek előadásának gyakorisága is korlátozva van az alkalomhoz kötöttség révén). Nem véletlen, hogy a terjedés és a hagyományozódás intenzitását véve figyelembe a kortárs szóbeli szövegtípusok közül az – e kötet tanulmányai által figyelmen kívül hagyott – úgynevezett városi monda (*urban legend, contemporary legend*) hasonlít leginkább a klasszikus folklórműfaji kánonhoz tartozó szövegekhez, ennek átvételét és átadását ugyanis nem korlátozza az első személyű elbeszélésből fakadó narrátorhoz kötöttség és a narrátornak az az igénye, hogy a narratívát a történetek hiteles, igaz és valós beszámolójaként értelmezze a befogadó.⁹ Összességében tehát e kitérővel csupán arra szerettem volna utalni, hogy nem lenne érdektelen, ha a szövegfolklorisztika újabb szövegtípusok bevonása és újabb, inspiráló szövegértelmezési eljárások megismerése mellett időről időre a maga tárgyát és mibenlétét is reflexió és párbeszéd tárgyává tenné.

JEGYZETEK

1. Például a mese (és annak alműfajai), ballada, dal, hősének (és esztétikai jegyekkel kevésbé bíró műfajként a történeti-lokális monda) stb.
2. Bár ez az elkülönítés így természetesen meglehetősen merev.
3. A mai Szentpétervár környékén a 17. században letelepedett finn kisebbség 20. századi történetére utalva e helyt elegendő talán csupán két beszédes számadatot megemlíteni: míg az 1920-as években 138 000 inkeri finn élt a Szovjetunióban, 1990-re a deportálások, az etnikai tisztogatások, a második világháború, illetve kulturális jogaik megvonása miatt számuk húszeszerre csökkent. Ugyanakkor a Szovjetunió összeomlása tette lehetővé a kiterjedtebb terepmunkák megkezdését a külhoni (így finnországi) antropológusok–néprajzosok számára is.
4. A lista elérhető a finn Miniszterelnöki Hivatal honlapján: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>
5. Ezt mutatja, hogy a kutatás eredetileg olyan helyi témákra irányult, mint a hiedelemmondák vagy éppen Elias Lönnrot emlékezete, ám Anne Heimo tapasztalata szerint a helybeliek ennél jóval szívesebben beszéltek a polgárháborúról.
6. A név közléséhez az interjúalany hozzájárult, éppen azért, mert fontosnak találja az AIDS-ről

való beszéd nyilvánosságát, és maga is több könyvet írt e tárgyban. A görög asszony neve és élettörténetének pár részlete az identitása védelmében meg lett változtatva.

7. Barbro Klein a szövegfolklorisztikai tudás relevanciájának és hasznosíthatóságának két lehetőségét említi (22–23): az egyik az elsősorban Richard Bauman, Dell Hymes és mások nevével fémjelzett performancia-elmélet, illetve beszédetnográfiai vizsgálatok gyűjtőkategóriája (és a kötet írásainak egy részében egyúttal ez az egyetlen folklorisztikainak tekinthető értelmezési modell, a többiben pedig még ez sem jelenik meg). A másik a történeti szövegvizsgálatból származó tapasztalatok összevetése a kortárs szóbeliség narratív megnyilvánulásával (ez viszont szinte teljes mértékben hiányzik ebből a kötetből).
8. E kritériumok közül én kettőt érzek problematikusnak. A variálódás kritériumát egyrészt a közösségi használat implikálja, másrészt azon az előfeltevésen alapul, hogy a variálódás – az írásbeliséghez képest – a szóbeliség ismertetőjegye, bár én ezt nem gondolom így. Ugyanígy a szerzőfogalom folklóryanagra való alkalmazhatóságát is kérdésesnek érzem, mert általában ez is a modernitás irodalmi gyakorlatában kialakult szerzőiség-kritériumokhoz képest kerül alkalmazásra.
9. Az *urban / contemporary / modern legend* nemzetközi kutatástörténetéről és magyar vonatkozásairól lásd Nagy Ilona munkáját (Nagy 2006). Az első személyű elbeszélés, a hitelességigény és a hagyományozódás szoros kapcsolatát pedig ebben az esetben éppen egy ellenpélda illusztrálja talán a legszemléletesebben, ugyanis a hagyományos szóbeli elbeszélő műfajok között is létezik olyan, amely első személyű narrációval jár, ugyanakkor nincsen hozzárendelve hitelességigény, s ezért szabadon hagyományozódik. Ez a mese egyik alműfaja, a hazugságmese; itt a mese előadója első személyben beszél el olyan eseményeket és tapasztalatokat, amelyek a hallgatóság számára is nyilvánvalóan abszurdak (nem valódiak, nem igazak, nem hitelesek stb.).

IRODALOM

LEDER, DRENO

1990 *The absent body*. Chicago: University of Chicago Press.

NAGY ILONA

2006 A magyar mondakutatás fehér foltja: a modern mondák. *Ethno-Lore* 23:397–436.